

Аналізується потреба та основні напрями демократизації сучасної освіти; підкреслюється, що основна тенденція останніх років полягає саме в послідовній деідеологізації змісту і гуманізації цілей освіти. На перший план замість завдання підготовки спеціалістів відповідно до вимог освіти висувається завдання задоволення духовних потреб молоді в освітніх послугах високої якості.

Ключові слова: людина, освіта, культура, демократія, виховання, творчість.

Глобальні зміни в політичному, економічному, технологічному розвитку світової цивілізації перетворили освіту на стратегічний чинник прогресу суспільства, його науково-технічного, соціокультурного і духовного потенціалу, що безпосередньо пов'язаний з рівнем соціокультурної сфери, демократичними перетвореннями в суспільстві і свідомості людей. Як канал трансляції культурних цінностей, освіта формує людину в конкретному суспільстві відповідно до потреб певного суспільства, що усвідомлює цілі її розвитку і ситуацію їх реалізації [2, 10].

Основними тенденціями розвитку сучасної освіти в Україні є тенденції демократизації, деідеологізації, децентралізації та деконцентрації в освітній галузі, зумовлені розвитком ринкових відносин, плюралістичністю засад життєдіяльності, забезпеченням прав громадян стосовно вибору змісту, рівня освіти, її доступності та якості.

Перший етап становлення демократичного типу комунікацій в освіті – *деідеологізація навчального процесу та викорінення інших «наростів» тоталітарного суспільства*. Останні десять років ХХ ст. століття виявилися насиченими багатьма політичними подіями, у результаті чого відбулося виокремлення національної системи освіти з тієї імперської освітньої структури, що створювалася протягом майже 75 років. Поява на вітчизняному політичному просторі багатьох партій і втрата домінуючого положення комуністичною партією спричинили початок відчутних змін не тільки у суспільстві, а й у національному освітньому топосі. У першу чергу ці зміни торкнулися трансформації поглядів на місце освіти в суспільстві взагалі та її значення в розвитку особистості зокрема [5, 111].

У вирішенні сучасних завдань демократизації суспільного життя в Україні, зростання національної самосвідомості українського народу визначальне значення має гуманізація та гуманітаризація освіти. Основна тенденція останніх років полягає саме в послідовній деідеологізації змісту і гуманізації цілей освіти. Тому на перший план відповідно до вимог сучасної освіти висувається завдання задоволення духовних потреб молоді в освітніх послугах високої якості.

На нашу думку, саме цей напрям розвитку комунікаційних процесів в освіті є основою її деідеологізації. Це велика і комплексна проблема. Звертаючись до своїх національних витоків, ми повинні враховувати наше сьогоденне буття, його особливості, опираючись на світовий досвід. Зазначимо, що сучасна світова гуманістична думка виходить з того, що сама людина, її права і обов'язки мають перебувати в центрі уваги держави і суспільства, що є протилежним тоталітарному типу освітніх комунікацій. Пріоритетним для сучасного українського суспільства в цілому є завдання якомога повнішого розкриття природних здібностей індивіда саме за допомогою держави, а не його всеохоплюючого ідеологічного контролю.

Треба підкреслити, що деідеологізація навчального процесу виявляється і в змінні контролю якості та появі приватних навчальних закладів. Контроль якості вищої освіти за часів СРСР забезпечувався уніфікацією принципів організації навчального процесу, навчальних планів та проведенням періодичних перевірок навчальних закладів за підпорядкованістю. На початку 90-х рр. ХХ ст. фактично було скасовано уніфікацію, а багаторазові реорганізації державних органів заважали проведенню перевірок. Створення недержавних вищих навчальних закладів остаточно примусило до побудови нової системи контролю якості освіти. У 1992–1993 роках було запроваджено процедури

державного ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів, які набули сучасних форм у 1996 р. [11].

Але деідеологізація освітніх комунікацій набула характеру формального вилучення комуністичної ідеології з навчальних закладів, але залишила низку складних і досі нерозв'язаних проблем: не вдалося сформувати нової методології викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу; значна частина викладачів дисциплін соціально-гуманітарного циклу залишились у полоні марксистських схем і уявлень суспільного розвитку; зосередження практично необмеженої влади в руках освітянського менеджменту без розвинених демократичних традицій громадського контролю призвело до посилення бюрократизованості та корумпованості у навчальних закладах; спекуляція політиками щодо шкільних програм з «Історії»; політизація напередодні кожних політичних виборів багатьох закладів освіти з дозволу органів управління та керівників закладів освіти.

Слід зазначити, що проблему зв'язку навчальних закладів із суспільними ідеологіями філософія освіти розглядає у двох площинах: по-перше, система освітніх комунікацій повинна бути державницько-орієнтованою, тобто так звана ідеологія (мета держави, ідеали, які реалізує держава); по-друге, партійні ідеології не повинні втручатись у внутрішнє життя навчальних закладів, хоча це не означає, що партійні ідеології повинні уникати оцінок стану і мети розвитку освітніх систем [7, 163]. Безумовно, залишились у минулому часи тотальної ідеологізації та всеохоплюючого політичного виховання у системі освіти, але державницька ідеологія та гуманізація є ознакою вже демократичного типу комунікацій в освіті.

Продовжуючи розгляд демократичного типу комунікацій в освіті, зазначимо, що *впровадження варіативності програм, підручників та навчальних посібників* є важливою ознакою відкритого типу взаємодії між суб'єктами та об'єктами навчання. Як зазначав колишній міністр освіти і науки України С. Ніколаєнко, саме з 2005/06 навчального року розпочався перехід основної школи до нового змісту освіти. Зокрема, було розроблено сім варіантів типових навчальних планів для основної школи, запропоновано низку нових предметів, на конкурсній основі відібрано навчальні програми, які передбачають розвантаження від надмірної деталізації, зайвої інформації та термінології. Навчальні програми зорієнтовані не лише на отримання знань, а й на формування життєво важливих компетентностей учнів [9, 24].

Зазначимо, що одним з основних документів стосовно освіти в Україні є, наприклад, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти від 23 листопада 2011 р. [4]. Цей стандарт вже відображає європейську орієнтацію вітчизняної освіти. Зокрема, «Загальні положення» Стандарту містять цілком європейську демократичну норму: відповідно до розробленого Міністерством освіти і науки України (МОНУ) навчального плану здійснюється підготовка базових, варіативних й альтернативних програм і курсів. Європейський підхід полягає у розмежуванні функції стандартів і навчальних програм. Стандарт називає навчальні досягнення (досягнуті різнорівневі навчальні цілі), що визнаються за необхідні і мінімально достатні для базової і повної середньої освіти. Програма ж пропонує методiku, шлях досягнення стандартних (обов'язкових), а поруч з ними і якихось додаткових цілей. Отже, програм може бути декілька, а то й більше десятка, залежно від того, скільки шляхів виконання вимог стандарту вдасться віднайти [10, 29]. Варіативність виявляється, наприклад, у переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОНУ для використання в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів, де вже є десятки варіантів навчально-методичної літератури [8].

Кожне покоління навчальної книги орієнтоване на цілі, визначені відповідною парадигмою освіти. За останні роки МОНУ змінило підходи до забезпечення навчальною літературою вищої школи. Зокрема, сформовано галузеву цільову програму «Підручник вищої школи», розроблено єдину інформаційну систему «Університетська книга», формується єдиний реєстр навчальної літератури, якій надані відповідні грифи МОНУ. Щоб зробити прозорим процес надання грифів МОНУ, у газеті «Освіта України» почали публікувати список усіх надрукованих підручників. Уперше організовано закриті рецензування рукописів для всіх без винятку підручників [1, 29].

Серед актуальних документів, що стосуються підручників для загальноосвітніх шкіл, вважаємо за потрібне розглянути наказ «Про затвердження Положення про

Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів» [12]. Суть документа полягає в тому, що нині в Україні систематично проводиться конкурсний відбір шкільних підручників, рекомендованих до використання в навчальних закладах. Це допомагає удосконалити і оптимізувати навчальний процес, створити якісне навчально-методичне забезпечення для загальноосвітньої школи. Результати конкурсу оприлюднюються через пресу та інші засоби масової інформації. У конкурсі можуть брати участь окремі автори, авторські колективи, наукові установи, навчальні заклади та видавництва, які мають необхідну науково-теоретичну і фахову підготовку та уклали навчальну програму чи розробили підручник (окремо або в комплекті) відповідно до Державних стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти та згідно з основними вимогами до навчальних програм та підручників. Отже, демократичний тип комунікацій в освітній галузі передбачає максимальну відкритість усіх процесів, можливості громадськості впливати на них.

За роки незалежності нашої держави було створено понад 500 назв нових і удосконалених підручників та навчальних посібників для різних типів навчальних закладів, хоча видання шкільних підручників строго регламентується державою, що уважно стежить за тим, щоб підручники відповідали міністерській шкільній програмі й санітарно-гігієнічним нормам. Але підручники, що не отримали вищої оцінки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України й не затверджені до випуску, потрапляли (й потрапляють) у категорію додаткових посібників і можуть бути вибірково використані в кожному навчальному закладі (тільки за бажанням викладачів). Плюралізація, варіативність, публічність навчально-методичної літератури – це дійсно особливість та основа демократичного типу комунікацій в освіті.

Сучасне суспільство ставить до людини все більш високі вимоги. В умовах зростання соціальної конкуренції молодій людині необхідно вміти творчо застосовувати ті знання і навички, якими вона володіє, вміти перетворити діяльність на якомога ефективнішу. Для того, щоб бути затребуваним у сучасному суспільстві, необхідно привносити в нього щось нове своєю діяльністю. А для цього ця діяльність повинна носити творчий характер. Одноманітне, шаблонне повторення одних і тих же дій убиває інтерес до навчання. Учні позбавляються радості відкриття і поступово можуть втратити здібність до творчості. Тому головне завдання демократичного типу комунікацій в освіті – *заохочення творчості як учня, так і вчителя.*

Для цього необхідна реалізація таких умов творчої атмосфери у навчальному процесі: актуалізація матеріалу, що вивчається, його спрямованості на цілі, що усвідомлюються учнем як корисні для нього особисто; запровадження системи індивідуальної роботи для учнів, робота в гуртках; участь суб'єктів навчання в науковій роботі й технічній творчості; робота з обдарованими дітьми; комп'ютеризація навчання.

Але створення сприятливих умов недостатньо для виховання учнів з високорозвинутими творчими здібностями. Необхідна посилена цілеспрямована робота з розвитку творчого потенціалу у дітей. Виділимо умови стимуляції і заохочення саморозвитку дитини як основи розкриття її творчих здібностей: створення в учня високої самооцінки, «смаку успіху», упевненості в своїх силах; створення відповідного психологічного клімату на уроках (і в сім'ї): доброзичливого ставлення до учнів, радісного ставлення до пізнання, позитивних емоцій; дотримання принципу «права на помилку»; облік результатів індивідуальної творчої діяльності (у кожного учня свій „портфель” досягнень). Учні ведуть щоденник власних творчих досягнень; перехід до обліку динаміки успіхів кожного школяра, тобто порівняння нових успіхів учня з минулими успіхами того ж учня, а не порівняння одного з одним; оптимальне поєднання фронтальних, групових, індивідуальних форм роботи як в урочній, так і в позаурочній діяльності; пізнання явищ і законів природи і суспільства на рівні сутності.

Зазначимо, що будь-який учень здібний до певного виду творчої діяльності, тому вчителю необхідно вміти організувати і заохотити до такої діяльності, яка спонукала б кожного школяра до розкриття своєї креативності (творчих здібностей). Отже, слід організувати навчання як пізнання, тобто репродуктивну діяльність оптимально поєднувати з творчою, продуктивною [3, 63].

За суб'єкт-суб'єктних стосунків вчителя і учня важливу роль відіграють здібності вчителя (педагога) до творчості і до креативності навчального процесу. Тому кожен

учитель (педагог) повинен розвивати в собі потребу в цілеспрямованому і систематичному самовдосконаленні себе як творчої особистості, розвивати професійні вміння допомагати своїм вихованцям відкривати власний творчий потенціал, який стане в майбутньому джерелом щастя та самовдосконалення.

Дослідженню проблеми творчої особистості педагога в Україні присвятили низку праць Н. Кічук, С. Сисоєва, які вважають, що творча особистість учителя характеризується спрямованістю на творчість, інтелектуальною активністю. Серед важливих пріоритетних якостей творчої особистості вчителя вчені виокремлюють прагнення до самореалізації. Це одна з вищих потреб особистості, яка виявляється в реалізації власних творчих сил і здібностей, у постійному зростанні та збагаченні власних внутрішніх можливостей, у підвищенні своєї професійної діяльності, в орієнтації на загальнолюдські цінності, а також захоплення справою як покликанням. Висока зацікавленість справою, якою займається людина, отождолення себе зі своєю справою, глибока задоволеність нею і, разом з тим, постійна готовність удосконалювати справу; аутентичність особистості. Щира та відверта позиція щодо ставлення до себе та інших, небажання ховатися за умовними масками, ховати свої спрямування, думки і переконання, власні індивідуальні особливості; незалежність щодо суджень. Здатність особистості до висловлювання власних суджень, не пристосовуючись до думки інших, повна самостійність в оцінках; упевненість у власних силах. Оцінка своїх сил і можливостей адекватна досвіду: вибір цілей і завдань, які людина здатна вирішувати на високому рівні якості, відсутність невинуватого тривожності під час вибору та реалізації цілей; індивідуальність і гнучкість. Здатність до самостійної постановки цілей, а також зміни їх залежно від умов діяльності, вести інших за собою, бути оригінальним і неупередженим під час вирішення проблем, які виникають; критичність і високий ступінь рефлексії. Постійна увага до адекватності власних дій і вчинків, нетерпимість до недоліків і непродуманих рішень, уміння вчитися на помилках, постійний аналіз та осмислення власної діяльності; дитяча сприйнятливості і відкритість у ставленні до нового. Поєднання зрілої думки з дитячою свіжістю сприйняття [6].

Для педагога важливо пам'ятати, що оптимальне спілкування – це не уміння тримати дисципліну, а обмін з учнем духовними цінностями. Спільна мова з учнями – це не мова команд, а мова довіри. І це є основою у сучасних демократичних освітніх комунікаціях. Педагог-професіонал повинен будувати власну творчу професійну діяльність, мета якої – знайти адекватні педагогічні засоби, методи, способи і форми для підвищення якості навчання учнів, домагаючись не формальної успішності, а реальної освіченості дітей, що виявляється в змістовності й рівні їх творчої діяльності. Учителю повинен забезпечити педагогічний супровід взаємодії з тими, хто навчається, творче спілкування з дітьми, тобто на практиці реалізувати демократичні принципи в освітньо-виховному процесі.

Література:

1. Бессараб А. О. Роль навчальної книги в сучасній педагогічній системі вищої школи України / А. О. Бессараб // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 8 (61). – С. 28–34.
2. Гаєвська Л. А. Розвиток державно-громадського управління загальною середньою освітою в Україні (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з держ. управ.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Л. А. Гаєвська; Національна академія державного управління при Президенті України. – К., 2010. – 36 с.
3. Гетта В. Г. Активізація пізнавальної діяльності студентів при вивченні загально-технічних дисциплін: монографія / В. Г. Гетта. – Чернігів : ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка, 1997. – 109 с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/379-2007-%D1%80>.
5. Лодатко Є. О. Цілі математичної освіти в контексті соціокультурних трансформацій суспільства / Є. О. Лодатко // Вісник Запорізького національного університету: зб. наукових статей. Педагогічні науки / гол. ред. Міщук Л. І. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2007. – № 1. – С. 94–118.

6. Мигуш О. Н. Творчий учитель як фактор розвитку творчого потенціалу учнів [Електронний ресурс] / О. Н. Мигуш. – Режим доступу : http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/27995/

7. Модернізація системи вищої освіти: соціальна цінність і вартість для України: монографія. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 257 с. – (Серія «Модернізація вищої освіти: світоглядно-педагогічні проблеми»).

8. Напрямки діяльності Міністерства освіти, науки, молоді і спорту [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти, науки, молоді і спорту. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/>

9. Ніколаєнко С. М. Стратегія розвитку освіти України: початок ХХІ століття / С. М. Ніколаєнко. – К. : Знання, 2006. – 253 с.

10. Пастушенко Р. Чергова спроба стандартизації шкільної історії: «всерйоз чи по-українському» / Р. Пастушенко // Педагогічна думка. – 2011. – № 4. – С. 29–32.

11. Поступна О. В. Нормативно-правове забезпечення вищої освіти в Україні в контексті європейської інтеграції [Електронний ресурс] / О. В. Поступна // Державне будівництво: електронне видання ХарПІ НАДУ. – 2007. – № 2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/5/06.pdf>.

12. Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти, науки, молоді і спорту. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0244-04>.

Анализируется потребность и основные направления демократизации современного образования; подчеркивается, что основная тенденция последних лет заключается именно в последовательной деидеологизации содержания и гуманизации целей образования. На первый план вместо задания подготовки специалистов в соответствии с требованиями образования выдвигается задание удовлетворения духовных потребностей молодежи в образовательных услугах высокого качества.

Ключевые слова: человек, образование, культура, демократия, воспитание, творчество.

We analyze the need and the basic directions of modern democratic education is emphasized that the main trend of recent years is precisely consistent deideologization content and humanizing educational purposes. At the forefront rather than the task of training specialists in accordance with the requirements of educational objectives put forward the spiritual needs of young people in the educational services of high quality.

Key words: people, education, culture, democracy, education, creativity.